Lang. Code : 16

इस पुस्तिका में **16** पृष्ठ हैं ।
This booklet contains **16** pages.

AAT-20-I

प्रश्न-पत्र I / PAPER I
संस्कृत भाषा परिशिष्ट
Sanskrit Language Supplement
भाग IV & V / PART IV & V

परीक्षा पुस्तिका संकेत
Test Booklet Code

I

परीक्षा पुस्तिका संख्या
Test Booklet No.

इस परीक्षा पुस्तिका को तब तक न खोलें जब तक कहा न जाए ।
Do not open this Test Booklet until you are asked to do so.
इस परीक्षा पुस्तिका के पिछले आवरण (पृष्ठ 15 व 16)पर दिए निर्देशों को ध्यान से पढ़ें ।
Read carefully the Instructions on the Back Cover (Page 15 & 16) of this Test Booklet.

संस्कृत में निर्देशों के लिए इस पुस्तिका का पृष्ठ 2 देखें । / For instructions in Sanskrit see Page 2 of this Booklet.

परीक्षार्थियों के लिए निर्देश

1. यह पुस्तिका मुख्य परीक्षा पुस्तिका की एक परिशिष्ट है, उन परीक्षार्थियों के लिए जो **या** तो भाग IV (भाषा I) **या** भाग V (भाषा II) **संस्कृत** भाषा में देना चाहते हैं, लेकिन **दोनों नहीं** ।
2. परीक्षार्थी भाग I, II, III के उत्तर मुख्य परीक्षा पुस्तिका से दें और भाग IV व V के उत्तर उनके द्वारा चुनी भाषाओं से ।
3. अंग्रेज़ी व हिन्दी भाषा पर प्रश्न मुख्य परीक्षा पुस्तिका में भाग IV व भाग V के अन्तर्गत दिए गए हैं । भाषा परिशिष्टों को आप अलग से माँग सकते हैं ।
4. इस पृष्ठ पर विवरण अंकित करने एवं उत्तर पत्र पर निशान लगाने के लिए **केवल काले/नीले बॉल पॉइंट पेन** का प्रयोग करें ।
5. इस भाषा पुस्तिका का **संकेत** है **I**। यह सुनिश्चित कर लें कि इस भाषा परिशिष्ट पुस्तिका का संकेत, उत्तर पत्र के **पृष्ठ**-2 एवं मुख्य परीक्षा पुस्तिका पर छपे संकेत से मिलता है । अगर यह भिन्न हो, तो परीक्षार्थी दूसरी भाषा परिशिष्ट परीक्षा पुस्तिका लेने के लिए निरीक्षक को तुरन्त अवगत कराएँ ।
6. इस परीक्षा पुस्तिका में **दो** भाग IV और V हैं, जिनमें **60** वस्तुनिष्ठ प्रश्न हैं, जो प्रत्येक 1 अंक का है :
   भाग-IV : भाषा I - (संस्कृत) (प्र. 91 से प्र. 120)
   भाग-V : भाषा II - (संस्कृत) (प्र. 121 से प्र. 150)
7. भाग-IV में भाषा-I के लिए 30 प्रश्न और भाग-V में भाषा-II के लिए 30 प्रश्न दिए गए हैं । इस परीक्षा पुस्तिका में केवल संस्कृत भाषा से संबंधित प्रश्न दिए गए हैं । **यदि भाषा-I और/या भाषा-II में आपके द्वारा चुनी गई भाषा(एँ) संस्कृत के अलावा है तो कृपया उस भाषा वाली परीक्षा पुस्तिका माँग लीजिए । जिन भाषाओं के प्रश्नों के उत्तर आप दे रहे हैं वह आवेदन पत्र में चुनी गई भाषाओं से अवश्य मेल खानी चाहिए ।**
8. **परीक्षार्थी भाग-V (भाषा-II) के लिए, भाषा सूची से ऐसी भाषा चुनें जो उनके द्वारा भाषा I (भाग-IV) में चुनी गई भाषा से भिन्न हो ।**
9. रफ कार्य परीक्षा पुस्तिका में इस प्रयोजन के लिए दी गई खाली जगह पर ही करें ।
10. सभी उत्तर केवल OMR उत्तर पत्र पर ही अंकित करें । अपने उत्तर ध्यानपूर्वक अंकित करें । उत्तर बदलने हेतु श्वेत रंजक का प्रयोग निषिद्ध है ।

INSTRUCTIONS FOR CANDIDATES

1. This booklet is a supplement to the Main Test Booklet for those candidates who wish to answer **EITHER** Part IV (Language I) **OR** Part V (Language II) in **SANSKRIT** language, but **NOT BOTH**.
2. Candidates are required to answer Parts I, II, III from the Main Test Booklet and Parts IV and V from the languages chosen by them.
3. Questions on English and Hindi languages for Part IV and Part V have been given in the Main Test Booklet. Language Supplements can be asked for separately.
4. Use **Black/Blue Ball Point Pen only** for writing particulars on this page / marking responses in the Answer Sheet.
5. The CODE for this Language Booklet is **I**. Make sure that the CODE printed on **Side-2** of the Answer Sheet and on your Main Test Booklet is the same as that on this Language Supplement Test Booklet. In case of discrepancy, the candidate should immediately report the matter to the Invigilator for replacement of the Language Supplement Test Booklet.
6. This Test Booklet has **two** Parts, IV and V, consisting of **60** Objective Type Questions, each carrying 1 mark :
   Part-IV : Language I - (Sanskrit) (Q. 91 to Q. 120)
   Part-V : Language II - (Sanskrit) (Q. 121 to Q. 150)
7. Part-IV contains 30 questions for Language-I and Part-V contains 30 questions for Language-II. In this Test Booklet, only questions pertaining to Sanskrit language have been given. **In case the language/s you have opted for as Language-I and/or Language-II is a Language other than Sanskrit, please ask for a Test Booklet that contains questions on that language. The language being answered must tally with the languages opted for in your Application Form.**
8. **Candidates are required to attempt questions in Part -V (Language-II) in a language other than the one chosen as Language-I (in Part-IV) from the list of languages.**
9. Rough work should be done only in the space provided in the Test Booklet for the same.
10. The answers are to be recorded on the OMR Answer Sheet only. Mark your responses carefully. No whitener is allowed for changing answers.

परीक्षार्थी का नाम (बड़े अक्षरों में) : ____________________
Name of the Candidate (in Capitals) :
अनुक्रमांक : (अंकों में) ____________________
Roll Number : in figures
: (शब्दों में) ____________________
: in words
परीक्षा केन्द्र (बड़े अक्षरों में) : ____________________
Centre of Examination (in Capitals) :
परीक्षार्थी के हस्ताक्षर : ____________________ निरीक्षक के हस्ताक्षर : ____________________
Candidate's Signature : Invigilator's Signature :
Facsimile signature stamp of
Centre Superintendent ____________________

I

Lang. Code : 16 **AAT-20-I** **परीक्षा-पुस्तिका-संकेतकम्**

अस्यां पुस्तिकायां 16 पृष्ठानि सन्ति ।

I

प्रश्नपत्रम् I

संस्कृत-भाषा-परिशिष्टम्

भागः IV च V

यावन्न कथ्येत तावत् इयं परीक्षा-पुस्तिका न अनावरणीया ।

अस्याः परीक्षा-पुस्तिकायाः पृष्ठावरणयोः (पृष्ठे 15 एवं 16) प्रदत्ताः निर्देशाः ध्यानपूर्वकं पठनीयाः ।

परीक्षार्थिभ्यो निर्देशाः

1. इयं पुस्तिका मुख्य-परीक्षा-पुस्तिकायाः एकं परिशिष्टम् तेभ्यः परीक्षार्थिभ्यः अस्ति ये IV (भाषा I) भागस्य **अथवा** V (भाषा II) भागस्य परीक्षां **संस्कृत**भाषया दातुमिच्छन्ति, **न** तु **द्वयोः भागयोः** ।
2. परीक्षार्थिभिः I, II, III भागानाम् उत्तराणि मुख्य-परीक्षा-पुस्तिकातः देयानि अपि च IV तथा V भागानाम् उत्तराणि तैः चिताभिः भाषाभिः ।
3. आंग्लभाषायां हिन्दीभाषायां च प्रश्नाः मुख्य-परीक्षा-पुस्तिकायां IV भागे तथा V भागे च प्रदत्ताः । भाषा-परिशिष्टानि भवद्भिः पृथक्तया याचितुं शक्यन्ते ।
4. अस्मिन्पृष्ठे च विवरणम् अङ्कयितुम् उत्तरपत्रे च चिह्नं अङ्कयितुं **केवलं नील (Blue/Black)-बाल-पाइन्ट- लेखन्याः** प्रयोगः अनुमतः ।
5. अस्याः भाषा-पुस्तिकायाः संकेतकं **I** वर्तते । एतच्च निश्चेतव्यं यदस्याः भाषा-परिशिष्ट-पुस्तिकायाः संकेतकम् उत्तरपत्रस्य **पृष्ठ-2** उपरि प्रकाशितेन संकेतेन साम्यं भजति । एतदपि निश्चेतव्यं यत् मुख्य-परीक्षा-पुस्तिकासंख्या उत्तरपत्रसंख्या च परस्परं साम्यं भजेते । यदि चात्र किमपि अन्तरमस्ति तदा छात्रेण निरीक्षकमहाभागः सम्प्रार्थनीयः यत्स द्वितीयाम् भाषा-परिशिष्ट-परीक्षापुस्तिकाम् ददातु इति ।
6. अस्यां परीक्षापुस्तिकायाम् **द्वौ** भागौ स्तः - IV तथा V, एतेषु **60** वस्तुनिष्ठाः प्रश्नाः सन्ति, प्रत्येकं च एकमङ्कं धारयति :
   भागः IV : भाषा I – (संस्कृत) *(प्रश्न संख्या 91 तः 120 पर्यन्तम्)*
   भागः V : भाषा II– (संस्कृत) *(प्रश्न संख्या 121 तः 150 पर्यन्तम्)*
7. IV भाषा I भागे 30 प्रश्नाः, V भाषा II भागे च 30 प्रश्नाः सन्ति । अस्यां च परीक्षापुस्तिकायाम् केवलम् संस्कृतभाषया सम्बद्धाः प्रश्नाः सन्ति । **यदि भाषा I उत वा भाषा II इत्येतयोः भवता संस्कृत-अतिरिक्ते भाषे चिते, तदा तद्भाषासम्बद्धा परीक्षापुस्तिका याचनीया । यस्याः अपि भाषायाः प्रश्नानाम् उत्तराणि भवता प्रदीयन्ते, सा भाषा नूनम् आवेदनपत्रे अभीष्टभाषाभिः सह संवदेत् ।**
8. **परीक्षार्थिभिः भागः V (भाषा II) कृते, भाषातालिकातः सा भाषा चयनीया या तैः भाषा I (भागे IV) चिताया: अभीष्टभाषातः भिन्ना स्यात् ।**
9. रफ़-कार्य परीक्षापुस्तिकायाम् एतत्प्रयोजनार्थं निर्धारितस्थाने एव कार्यम् ।
10. सर्वाणि उत्तराणि OMR उत्तरपुस्तिकायामेव अङ्कनीयानि । सावधानमनसा चैतद् अङ्कनीयम् । उत्तरे परिवर्तनार्थं श्वेत-रञ्जकस्य प्रयोगो निषिद्धः ।

परीक्षार्थिनः नाम : ____________________

अनुक्रमाङ्कः : अङ्केषु : ____________________

: शब्देषु : ____________________

परीक्षाकेन्द्रम् : ____________________

परीक्षार्थिनः हस्ताक्षरम् : ____________________ निरीक्षकस्य हस्ताक्षरम् : ____________________

Facsimile signature stamp of

Centre Superintendent ____________________

अभ्यर्थिनः **चतुर्थभागस्य** (Part-IV) प्रश्नानाम् **(प्र.सं. 91-120)** उत्तरं दद्युः, यदि तैः **संस्कृतं प्रथमभाषा**रूपेण (Language-I) चितम् ।

Candidates should attempt the questions from **Part-IV(Q.No. 91-120)**, if they have opted **Sanskrit** as **Language-I** only.

भाग – IV
भाषा – I
संस्कृत

अभ्यर्थिनः **चतुर्थ भागस्य** (Part-IV) प्रश्नानाम् (**प्र.सं.** 91-120) उत्तरं दद्युः, यदि तैः **संस्कृतं प्रथमभाषा**–रूपेण (Language-I) चितम् ।

संकेत : अधोलिखितं गद्यांशं पठित्वा प्रश्नानां (91 - 99) विकल्पात्मकोत्तरेभ्यः उचिततमम् उत्तरं चित्वा लिखत :

वाग्भटः विख्यातः प्राचीनः वैद्यराजः । सः सिन्धप्रान्ते जन्म अलभत । सः आसीत् पञ्चमे शतके । तेन आयुर्वेदशास्त्रे विपुलं संशोधनं कृतम् । तेन लिखितस्य ग्रन्थस्य नाम – 'अष्टाङ्गसंहिता' इति । अद्यापि सः ग्रन्थः प्रमाणभूतः मन्यते । तिबेटतः रामेश्वरपर्यन्तं तस्य कीर्तिः प्रसृता । एतं ग्रन्थम् अधिकृत्य अद्य यावत् २९ भाष्यविवरणग्रन्थाः प्रसिद्धाः सन्ति ।

एकदा धन्वन्तरिः व्यचिन्तयत् – 'पृथिवीतले विद्यमानानां विविधानां वैद्यानां परीक्षा करणीया' इति । अतः तेन शुकस्य रूपं धृतम् । सः एकम् एव प्रश्नं त्रिवारम् उच्चार्य वैद्यान् पृष्टवान् । सः प्रश्नः आसीत् – 'कोऽरुक् ? कोऽरुक् ? कोऽरुक् ?' (कः आरोग्यसम्पन्नः भवति इत्यर्थः)

वैद्याः विविधानि उत्तराणि दत्तवन्तः केचन तु सुदीर्घम् उत्तरं दत्तवन्तः । किन्तु कस्यापि उत्तरेण धन्वन्तरिः न सन्तुष्टः ।

अन्ते शुकः वाग्भटं प्रति आगतः । वाग्भटः स्नानार्थं नदीतीरं गच्छति स्म । शुकरूपधारी धन्वन्तरिः मार्गे स्थितस्य एकस्य वृक्षस्य शाखायाम् उपविष्टः । तेन वाग्भटाय त्रिवारं प्रश्नः कृतः – 'कोऽरुक् ? कोऽरुक् ? कोऽरुक् ?'

वाग्भटेन ज्ञातं यत् एषः न सामान्यः पक्षी इति । सः पक्षिणं नमस्कृतवान् । पक्षिणे सत्काररूपेण फलानि तेन अर्पितानि ।

शुकः अवदत् – "आदौ उत्तरं दातव्यम् । यदि उत्तरं तृप्तिकरं स्यात् तर्हि एव अहम् उपाहारं स्वीकरिष्यामि" इति ।

वाग्भटः क्षणमात्रं चिन्तितवान् । त्रयाणां प्रश्नानाम् एकम् एव उत्तरं सः दत्तवान् – "हितभुक्, मितभुक् उष्णभुक्" इति । तस्य आशयः – आहारः हितकारः मितरूपः उष्णः च भवेत् इति ।

वाग्भटस्य उत्तरेण शुकः सन्तुष्टः अभवत् । सः उपाहारं स्वीकृत्य ततः निरगच्छत् ।

91. अष्टाङ्गसंहिताग्रन्थाधारेण कति भाष्यविवरण–ग्रन्थाः प्रसिद्धाः ?

(1) नवतिः
(2) नवविंशतिः
(3) एकोनविंशतिः
(4) नव

92. वैद्यानां परीक्षां कर्तुं धन्वन्तरिणा कस्य रूपं धृतम् ।

(1) मनुष्यस्य
(2) शुकस्य
(3) शुनः
(4) कीटस्य

93. कोऽरुक् इति अत्र सन्धिच्छेदः कथम् ?

(1) कः अरुक्
(2) को रुक्
(3) को अरुक्
(4) कः रुक्

94. हितभुक् मितभुक् उष्णभुक् इति वाक्ये मितशब्दस्य अर्थः _____

(1) मित्रम्
(2) सूर्यः
(3) अल्पम्
(4) विशिष्टम्

95. वैद्यपरीक्षायां कः उत्तीर्णः अभवत् ?

(1) धन्वन्तरिः

(2) वाग्भटः

(3) शुकः

(4) चरकः

96. तिब्बतदेशात् रामेश्वरपर्यन्तं कस्य प्रसिद्धिः आसीत् ?

(1) धन्वन्तरेः

(2) क्षपणकस्य

(3) शुश्रुतस्य

(4) वाग्भटस्य

97. उष्णभुक् इति समस्तपदस्य विग्रहः कथं स्यात् ?

(1) उष्णं भुङ्क्ते इति

(2) उष्णं भोजयति इति

(3) उष्णं भुक्तम् इति

(4) उष्णेन भुक्

98. कस्मिन् क्षेत्रे वाग्भटः प्रसिद्धः आसीत् ?

(1) व्याकरणक्षेत्रे

(2) कृषिक्षेत्रे

(3) वाणिज्यक्षेत्रे

(4) वैद्यकीयक्षेत्रे

99. अष्टाङ्गसंहिता इति कस्य शास्त्रस्य ग्रन्थः ?

(1) दर्शनशास्त्रस्य

(2) गणितशास्त्रस्य

(3) वैद्यकीयशास्त्रस्य

(4) व्याकरणशास्त्रस्य

अधोलिखितान् श्लोकान् पठित्वा प्रश्नानां (100 – 105) विकल्पात्मकोत्तरेभ्यः उचिततमम् उत्तरं चित्वा लिखत –

अश्रद्धा परमं पापं,
श्रद्धा पापप्रमोचिनी
जहाति पापं श्रद्धावान्,
सर्पो जीर्णामिव त्वचाम् ।। (1)

दूरेऽपि सज्जनाः भान्ति
हिमवन्नगसन्निभाः ।
असन्तो नैव दृश्यन्ते
रात्रिक्षिप्ताः शरा यथा ।। (2)

भक्तिर्देवे मतिर्धर्मे,
शक्तिस्त्यागे रतिः श्रुतौ ।
दया सर्वेषु भूतेषु
स्यान्मे जन्मनि जन्मनि ।। (3)

आयुषः क्षण एकोऽपि
सर्वरत्नैर्न न लभ्यते ।
नीयते स वृथा येन
प्रमादः सुमहानहो ।। (4)

स्वभावो नोपदेशेन
शक्यते कर्तुमन्यथा ।
सुतप्तमपि पानीयं
पुनर्गच्छति शीतताम् ।। (5)

दुर्जनः सुजनीकर्तुं
यत्नेनापि न शक्यते ।
संस्कारेणापि लशुनं
कः सुगन्धीकरिष्यति ।। (6)

100. सज्जनानां तुलना केन सह कृता अस्ति ?

(1) सर्पः

(2) हिमालयः

(3) सर्वरत्नानि

(4) पानीयम्

101. दया सर्वेषु भूतेषु इति कामना कदा पर्यन्तं क्रियते ?

(1) अस्मिन् जन्मनि

(2) पूर्वजन्मनि

(3) अपरजन्मनि

(4) सर्वस्मिन् जन्मनि

102. उपदेशेन स्वभावः _____

(1) अन्यथा कर्तुं न शक्यते

(2) अन्यथा कर्तुं शक्यते

(3) यथार्थं कर्तुं शक्यते

(4) यथेष्टं कर्तुं न शक्यते

103. सर्वरत्नैः किं न लभ्यते ?

(1) स्वभावः

(2) प्रासादः

(3) आयुषः एकोऽपि क्षणः

(4) उपदेशः

104. संस्कारेणापि लशुनं कः सुगन्धीकरिष्यति इति वाक्यस्य आशयः _____

(1) दुर्जनः सुगन्धीकरिष्यति

(2) सुजनः सुगन्धीकरिष्यति

(3) कोऽपि न सुगन्धीकरिष्यति

(4) सर्वः सुगन्धीकरिष्यति

105. "जहाति पापं श्रद्धावान् सर्पो जीर्णामिव त्वचाम्" इति उक्तौ कः अलङ्कारः प्रयुक्तः ?

(1) अनुप्रासः

(2) उपमा

(3) उत्प्रेक्षा

(4) भ्रान्तिमान्

अधोलिखितप्रश्नानां प्रदत्तविकल्पेभ्यः उचिततमम् उत्तरं चिनुत ।

106. व्याकरणं पाठयितुं निम्नलिखितेषु कः प्रभावकारी मार्गः ?

(1) आदौ व्याकरणनियमानां पाठनं पश्चात् उदाहरणानाम् ।

(2) पाठस्य अनुवादसमये व्याकरणनियमानां पाठनम् ।

(3) एकस्य विशिष्टव्याकरणपुस्तकस्य आधारेण व्याकरणपाठनम् ।

(4) सन्दर्भानुसारं व्याकरणपाठनम् येन नियमानाम् आविष्कारः भवेत् ।

107. सामाजिक–विनिमयः (social interaction) इति सिद्धान्तः केन सम्बद्धः ?

(1) पाणिनिः (Panini)

(2) स्किन्नर (Skinner)

(3) वायगोत्स्की (Vygotsky)

(4) कोलबर्ग (Kohlberg)

108. अधोलिखितेषु किं बालानां भाषायाः अधिग्रहणे अधिकं सहायकं भवेत् ?

(1) गृहस्य वातावरणं यत्र अधिकं भाषितुं बालाय अनुमतिः न दीयेत ।

(2) गृहे परिसरे च ज्येष्ठानां वार्तालापस्य श्रवणम् ।

(3) शुद्धानाम् उच्चारितशब्दानां वाक्यानां वा पुनः पुनः अभ्यासं कर्तुं बालेभ्यः निर्देशः ।

(4) अन्यैः बालैः सह क्रीडा ।

109. बाला: सहजतया भाषाया: अधिग्रहणं कुर्वन्ति यदि बाला: _____

(1) एकस्मिन् काले एकया एव भाषया परिचिता: भवन्ति ।

(2) अनेकाभि: भाषाभि: परिचिता: भवन्ति यासाम् उपस्थिति: तेषाम् अव्यवहिते वातावरणे अस्ति ।

(3) ऐकान्त्येन इलेक्ट्रोनिकमाध्यमेन मुद्रितप्रसारमाध्यमेन च परिवेष्टिता: भवन्ति ।

(4) तस्या: भाषाया: व्याकरणिकसंरचनाभि: सह परिचिता: भवन्ति ।

110. एकस्य पाठस्य पठनविषये अधोलिखितेषु किं सर्वाधिकं महत्त्वपूर्णम् ?

(1) पाठस्य प्रत्येकं शब्दस्य पठनम्

(2) विरामचिह्नानाम् उपरि ध्यानम्

(3) लिखितपाठस्य अर्थप्राप्ति:

(4) शुद्धोच्चारणसहितं पाठस्य उच्चै: पठनम्

111. अधस्तनेषु किं भाषाया: अध्यापनस्य उद्देश्यं नास्ति ?

(1) अर्थावबोधसहितं पठने क्षमता

(2) आयासपूर्वं विचाराणाम् अभिव्यक्ति:

(3) श्रुतस्य अवबोधने दक्षता

(4) सुसंगतलेखनस्य विकास:

112. ध्वन्यात्मकसचेतनताया: आधिक्येन सम्बन्ध: अस्ति _____

(1) श्रवणक्षमतया सह

(2) सम्भाषणक्षमतया सह

(3) पठनक्षमतया सह

(4) लेखनक्षमतया सह

113. नोम चॉमस्की (Noam Chomsky) मतानुसारं भाषाया: कृते बालानाम् सहजात–दक्षता अस्ति _____

(1) अधिग्रहणस्य (acquisition)

(2) अनुकरणस्य (imitation)

(3) रूपान्तरणस्य (transformation)

(4) अनुवादस्य (translation)

114. भाषाकौशलानाम् अध्यापनं भवेत् _____

(1) अनुकरणमाध्यमेन

(2) पृथक्तया

(3) विस्तृतविवरणेन

(4) सामग्रिकरूपेण

115. प्रारम्भिकबालान् शिक्षिका चित्राङ्कनं रङ्गकार्यं च कर्तुं प्रोत्साहयति । एवं सा _____

(1) कक्षायां नीरवतां स्थापयितुं विद्यार्थिन: कार्यव्यस्तान् करोति ।

(2) सूक्ष्ममोटरकौशलस्य विकासं करोति ।

(3) उदीयमानानां बालकलाकाराणां कृते अवसरं ददाति ।

(4) सामान्यतया छात्रान् कार्यव्यस्तान् करोति ।

116. मौखिक–भाषाकौशलस्य विकासार्थं निम्नलिखितेषु क: प्रयोग: सर्वाधिक: उपयोगी भविष्यति ?

(1) कवितानां पठनं एकलं सामूहिकं च ।

(2) नाट्याभिनये सहभाग: ।

(3) शिक्षकस्य पठनानन्तरं पाठ्यपुस्तकस्य एकस्य पाठस्य सामूहिकरूपेण पठनम् ।

(4) शिक्षकम् अनु सामूहिकरूपेण शब्दानां शुद्धोच्चारणस्य अभ्यास: ।

117. यथा पाठे निर्दिष्टं तथा कथाया: घटनानां क्रमं योजयितुं तृतीयकक्षाया: शिक्षिका छात्रान् निर्दिशति । एष: कार्यकलाप: साहाय्यं करिष्यति _____

(1) पठनावबोधे (reading comprehension)

(2) बोधनीयप्रविष्टौ (comprehensible input)

(3) बालानां लेखनकौशलविकासे

(4) बालानां वार्तालापसमयस्य सीमावर्धनम् (maximizing students talking time)

118. द्वितीयकक्षाया: शिक्षिका कक्षास्थितवस्तूनि नामाङ्कितानि कृतवती । एतेन छात्राणां प्रकृतवस्तुभि: सह लिखितशब्दानां सम्बन्धस्थापने सहायता भविष्यति । एवंविधं कार्यं छात्राणां संवर्धनं करिष्यति _____

(1) व्याकरणज्ञानस्य

(2) लेखनकौशलस्य

(3) शब्दज्ञानस्य

(4) हस्ताक्षरस्य

119. अधोलिखितेषु किं बालानां भाषादक्षताया: आकलने न्यूनं प्रभावकारि भवेत् ?

(1) कथाकथनम्

(2) कथालेखनम्

(3) वृत्तवर्णनम्

(4) श्रुतलेखनम्

120. अधस्तनेषु निर्देशेषु छात्राणां भाषाक्षमताविकासार्थं किं सर्वाधिकम् उपयोगि भवेत् ?

(1) भवत: प्रियपुस्तकेषु एकतमस्य नाम वदतु ।

(2) 'रोचते' इति पदं प्रयुज्य एकं वाक्यं निर्मातु ।

(3) भवत: भवत: मातुश्च मध्ये एकं संवादं लिखतु ।

(4) स्वपठितकविताया: कवे: नाम लिखतु ।

अभ्यर्थिनः **पञ्चमभागस्य** (Part-V) प्रश्नानाम् **(प्र.सं**. 121-150**)** उत्तरं दद्युः, यदि तैः **संस्कृतं द्वितीयभाषा** (Language-II) रूपेण चितम् ।

Candidates should attempt the questions from **Part-V (Q.No.121-150),** if they have opted **Sanskrit** as **Language-II** only.

भाग – V
भाषा – II
संस्कृत

अभ्यर्थिनः **पञ्चमभागस्य** (Part-V) प्रश्नानाम् (**प्र.सं.** 121-150) उत्तरं दद्युः, यदि तैः **संस्कृतं द्वितीयभाषा** (Language-II) रूपेण चितम् ।

निर्देश : अधोलिखितं गद्यांशं पठित्वा तदाधारितप्रश्नानां (121 – 128) विकल्पात्मकोत्तरेषु उचिततमम् उत्तरं चित्वा लिखत –

ग्रामे आसीत् कश्चन दुर्बलकायः । शरीर–शक्तिहीनताकारणतः सः भृतिकार्यं न प्राप्नोति स्म । सः देवं प्रार्थितवान् – "भगवन् ! मम उदरपूरणाय काश्चित् व्यवस्थां परिकल्पयतु कृपया" इति । तस्यां रात्रौ तस्य स्वप्ने प्रत्यक्षीभूय भगवान् अवदत् – "शिलानोदनं कुरु" इति ।

तस्य गृहस्य समीपे काचित् महाशिला आसीत् । सः निर्धनः तस्याः नोदनम् आरब्धवान् । शिला तु महाकारा आसीत् । अतः सः तां कम्पयितुम् अपि न शक्तवान् । तथापि भगवतः आदेशं पालयितुम् इच्छन् सः स्वस्य प्रयत्नं न परित्यक्तवान् ।

एवमेव कानिचन दिनानि गतानि । जनाः तस्य प्रयत्नं दृष्ट्वा उपहासवचनानि उक्तवन्तः । 'तां महाशिलां कम्पयितुम् अपि न शक्नोति भवान् । एतस्याः नोदने प्रवृत्तः भवान् मूर्खः एव' इति

एतत् श्रुत्वा अपि निर्धनः स्वस्य प्रयत्नं तु न परित्यक्तवान् । एवमेव मासत्रयम् अतीतम् । तदीयः शिलानोदनप्रयत्नः तु व्यर्थः एव आसीत् । अतः सः नितरां खिन्नः । स्वस्य दौर्भाग्यं स्मरन् एकदा सः निद्राम् अकरोत् । तस्य स्वप्ने देवः पुनः प्रत्यक्षः अभवत् । तं दृष्ट्वा सः निर्धनः – ''देव ! व्यर्थकार्ये भवता अहं योजितः । तत् कृतवता मया उपहासपात्रता प्राप्ता'' इति अवदत् ।

तदा देवः उक्तवान् – ''भोः ! भवतः परिश्रमः व्यर्थः न । अतः अलं चिन्तया ।''

तदा क्रुद्धः निर्धनः अवदत् – "मया द्वित्रान् मासान् यावत् शिलानोदनं कृतम् । किन्तु शिला न अकम्पत अपि । तां नोत्तुं मया कृतः प्रयासः किं व्यर्थः न ?" इति ।

"सा महाशिला भवता कम्पयितुं न शक्या इति अहं जानामि एव । नोदनात् शिला लवमात्रेणापि न अकम्पत इति तु सत्यम् । किन्तु मासत्रयं यावत् भवता यः नोदनप्रयासः कृतः ततः भवतः हस्तौ, पादौ, स्नायवश्च शक्तियुक्ताः जाताः । भवता दृढकायता प्राप्ता । अतः यत्किमपि कार्यं कर्तुं समर्थः भवान् । मया एतदेव इष्टं, न तु शिलायाः अपसारणम्" इति अवदत् भगवान् ।

121. सः नितरां खिन्नः इति वाक्ये नितराम् इति अव्ययस्य कः अर्थः ?

(1) सर्वदा

(2) कदाचित्

(3) अत्यन्तम्

(4) सहसा

122. अलं चिन्तया इति वाक्यस्य अभिप्रायः _____

(1) चिन्तां न कुरु

(2) चिन्तां कुरु

(3) व्यर्थचिन्तां कुरु

(4) चिन्ता अलङ्कारसदृशी अस्ति

123. दुर्बलकायः मनुष्य कथम् आसीत् ?

(1) धनिकः

(2) निर्धनः

(3) बुद्धिमान्

(4) गुणी

124. भगवत: आदेशेन दुर्बलकाय: मनुष्य: कतिदिनानि शिलानोदनम् अकरोत् ?

(1) मासं यावत्

(2) मासद्वयं यावत्

(3) मासत्रयं यावत्

(4) सप्ताहं यावत्

125. दुर्बलजनेन शिलानोदनकार्यं कारयता भगवता किम् अभीष्टम् आसीत् ?

(1) दुर्बलजनस्य धनागम: भवेत् इति

(2) शिलाया: अपसारणं भवेत् इति

(3) शिलाकम्पनं भवेत् इति

(4) दुर्बल: शक्तियुक्त: स्यात् इति

126. शक्तिहीनताकारणत: स: दुर्बल: किं न प्राप्नोति स्म ?

(1) धनम्

(2) भृतिकार्यम्

(3) आशीर्वादम्

(4) जनापवादम्

127. निर्धन: इति पदस्य विग्रह: कथम् स्यात् ?

(1) नास्ति धनम्

(2) नि:शेषेण धनम् यस्य स:

(3) निर्गतं धनं यस्य स:

(4) निरस्तं धनम्

128. शिलानोदनं कुरु इति कस्य कृते निर्देश: आसीत् ?

(1) भगवत: कृते

(2) दुर्बलकायपुरुषस्य कृते

(3) ग्रामवासिनां कृते

(4) शिलाया: कृते

अधोलिखितं गद्यांशं पठित्वा तदाधारित – प्रश्नानां (129 - 135) विकल्पात्मकोत्तरेभ्य: उचिततमम् उत्तरं चित्वा लिखत –

स: कश्चन लघुकुटुम्ब: । तस्मिन् पितरौ, पुत्र:, पुत्री च आसन् । एकस्मिन् दिने मध्याह्ने पुत्र: भोजनार्थं गृहम् आगत: । माता जलचषकं स्थालिकां च संस्थाप्य अन्नं सारं च पर्यवेषयत् । पुत्र: कवलमात्रं खादित्वा जननीम् अगर्हयत् – "अम्ब ! किमिदम् ? सार: सम्पूर्ण: लवणमय: । एतत् खादितुं कथं शक्येत ? मह्यं भोजनं मास्तु......"

मातरं भर्त्स्यमान: एव स: कोपेन गृहात् बहि: गतवान् ।

सायं दीपज्वालनसमय: अभवत् । तथापि स: युवा पुत्र: गृहं न आगत: । रात्रौ अष्टवादनसमये आगत: स: हस्तपादं प्रक्षाल्य दूरदर्शनस्य पुरत: आसन्दे उपाविशत्, हस्तेन नियन्त्रकं (रिमोट्) गृहीत्वा ।

निमेषाभ्यन्तरे पिता पुत्रस्य समीपम् आगत: । तं दृष्ट्वा पुत्र: चिन्तितवान् – 'किमिदं पिता मम समीपे एव आगच्छति ! एतावत्पर्यन्तम् एकवारमपि जल्पनादिकं तेन न कृतं मया सह । इदानीं मां गर्हयितुम् एव आगच्छन् स्यात् प्राय: स: । ...'

परन्तु अवनतवदनस्य पुत्रस्य पार्श्वे उपविशन् पिता प्रावोचत् – "वत्स, भवान् मध्याह्ने भोजनं कृतवान् ननु ?"

"......"

"वत्स ! भवन्तम् एव अहं पृच्छामि । भवान् मध्याह्ने भोजनं कृतवान् किम ?"

"आम् !" – किञ्चित् रूक्षतया अवदत् पुत्र: ।

"कुत्र ?" मृदुस्वरेण एव अपृच्छत् पिता ।

"मम सुहृद: माम् उपाहारमन्दिरं नीत्वा भोजनं कारितवन्त:" – किञ्चिदपि अविचलित: सन् पुत्र: उक्तवान् ।

"सुष्ठु, पुत्र ! सुष्ठु । भवान् भोजनं कर्तुम् इच्छति चेत् भवता समग्रे अपि विश्वे गृहाणि प्राप्येरन् । तत्र ते तुभ्यं स्वादु भोजनमपि दद्यु: । परन्तु भवत: मात्रे अस्माकं गृहमेव प्रपञ्च: । तस्या: लोके अहं, भवान्, भवत: अनुजा च एव वसाम: । अस्माकं त्रयाणां हितमेव तस्या: लक्ष्यम् । भवता भोजनं न कृतम् इत्यत: सा एतावत्पर्यन्तं बिन्दुमात्रं जलम् अपि न स्वीकृतवती । इतोऽपि तस्या: मन: परितपत् अस्ति – 'अद्य मया किं कृतम् ! पाकसमये मम अवधानं कुत्र अगच्छत् ? मम अजागरूकताकारणत: सार: लवणमय: जात: । तदर्थं पुत्र: किञ्चिदपि न भुक्तवान् । स: कुत्र

गतवान् स्यात् ? क्षुत्पिपासानिवारणार्थं स: कीदृशं कष्टम् अनुभूतवान् स्यात् इति न ज्ञायते' इति" इति उक्तवान् पिता ।

पितु: हृदयस्पर्शिनीं वाणीं श्रुत्वा पुत्र: आत्मावलोकनम् अकरोत् । तत: सावधानतया उत्थाय शनै: शनै: जनयित्र्या: समीपम् अगच्छत् । सा म्लानवदना खिन्ना च भूत्वा उपविष्टवती आसीत् तत्र ।

पुत्र: विनयेन ताम् उपसर्प्य मृदुमधुरेण मन्द्रस्वरेण अकथयत् – "अम्ब ! महती बुभुक्षा मम । किं न परिवेषयसि अविलम्बेन ?" इति ।

129. यदा पिता पुत्रस्य पार्श्वे उपाविशत् तदा पुत्र: कीदृश: आसीत् ?

(1) अधोमुख:
(2) ऊर्ध्वमुख:
(3) हर्षित:
(4) दु:खित:

130. पुत्र: भोजनं न कृतवान् इत्यत: माता कीदृशी आसीत् ?

(1) सन्तुष्टा सती स्वकार्ये निमग्ना आसीत् ।
(2) जलमपि न पीत्वा आसीत् ।
(3) दूरदर्शनं पश्यन्ती आसीत् ।
(4) पुत्रीं पतिं च तर्जयन्ती आसीत् ।

131. पुत्रं बोधयितुं पितु: वाणी कीदृशी आसीत् ?

(1) उत्साहवर्धका
(2) सान्त्वनाप्रदा
(3) कोपकारका
(4) हृदयस्पर्शिका

132. अद्य मया किं कृतम् इति कस्य मनसि विचार: प्राचलत् ?

(1) मातु:
(2) पुत्रस्य
(3) पितु:
(4) अनुजाया:

133. भोक्तुम् इच्छा इत्यर्थे किं पदम् अत्र प्रयुक्तम् ?

(1) भोजनेच्छा
(2) पिपासा
(3) क्षुत्
(4) बुभुक्षा

134. जल्पनादिकं तेन न कृतं मया सह इति वाक्यं कस्मिन् वाच्ये लिखितम् ?

(1) कर्तृवाच्ये
(2) भाववाच्ये
(3) कर्मवाच्ये
(4) कर्मकर्तृवाच्ये

135. गृहे भोजनं न खादित्वा क: बहि: अगच्छत् ?

(1) पिता
(2) पुत्र:
(3) पुत्री
(4) माता

उचिततमं विकल्पं चित्वा अधोलिखितप्रश्नानाम् उत्तरं प्रदत्त ।

136. बालस्य भाषाधिग्रहणे अधस्तनेषु कस्य भूमिका सर्वतो महत्त्वपूर्णा ?

(1) शिक्षकस्य
(2) परिवारस्य
(3) विद्यालयस्य
(4) प्रसारमाध्यमस्य

137. व्याकरणनियमानां कण्ठस्थीकरणम् _____ पद्धते: केन्द्रम् अस्ति ।

(1) संरचनात्मकोपागम:
(2) प्रत्यक्षपद्धति:
(3) व्याकरणानुवादपद्धति:
(4) साहजिकोपागम:

138. **भाषाया: अधिगमस्य कृते किं न महत्त्वपूर्णम् ?**

(1) प्रोत्साहनम्

(2) आत्मविश्वास:

(3) अधिगमं प्रति प्रवृत्ति:

(4) अनुवाद:

139. **लेखनार्थम् बालान् अध्यापनसमये शिक्षकरूपेण भवता किं करिष्यते ?**

(1) भाषाया: वर्णमालां लेखितुं बालेभ्य: निर्देशं दास्यति ।

(2) स्वविचारान् लेखितुं बालेभ्य: अवसरं दास्यति ।

(3) आदौ कण्ठस्थीकरणं कृत्वा अनन्तरम् एकं परिच्छेदं सुन्दरहस्ताक्षरै: लेखितुं निर्देशं दास्यति ।

(4) कृष्णफलकत: अक्षराणि उद्धर्तुं बालेभ्य: अवसरं दास्यति ।

140. **छात्राणां कृते एकाम् अध्ययनाध्यापनसामग्रीं (teaching learning material) चिनोतुम् अधोगतेषु किं सर्वतो महत्त्वपूर्णम् ?**

(1) समीपस्थविपण्यां तस्या: सामग्र्या: उपलब्धि: भवेत् ।

(2) सा सामग्री महार्घा न स्यात् ।

(3) सा सामग्री छात्रै: एव निर्मिता स्यात् ।

(4) सा सामग्री सन्दर्भानुकूलं भवेत् तस्या: च संघटितरूपेण उपयोग: क्रियेत ।

141. **द्वितीयकक्षाया: केचन छात्रा: केषाञ्चन वर्णानाम् उच्चारणं कर्तुं काठिन्यम् अनुभवन्ति । तेषां काठिन्यनिवारणार्थं अधोगतमार्गेषु क: मार्ग: सर्वतो प्रभावकारी भवेत् ?**

(1) शिक्षिका मनुष्यमुखस्य एकां प्रतिकृतिम् उपयुज्य तत्र विशिष्टवर्णस्य विशिष्टोच्चारणस्थानस्य प्रदर्शनं कुर्यात् ।

(2) अन्यानुप्रासिशब्दानाम् इव लघुयुग्मकार्यकलापानाम् (minimal pair activity) उपयोगं कुर्यात् । एवं सा छात्रान् वर्णोच्चारणं कारयेत् शब्देषु तस्य वर्णस्य अभिज्ञानं च कारयेत् ।

(3) पाठस्य उच्चै: वाचनं कृत्वा विशिष्टवर्णं रेखाङ्कितं कृत्वा तद्विषये विवरणं दद्यात् ।

(4) छात्रै: पौन:पुन्येन अभ्यासं कारयेत् येन तेषां काठिन्यस्य निवारणं भविष्यति ।

142. **का सा पद्धति: यस्यां व्याकरणनियमानामुपरि प्राधान्येन ध्यानं दीयते अनन्तरं च तदाधारितानाम् उदाहरणानाम् उपरि ?**

(1) आगमन–विधि: (inductive method)

(2) निगमन–विधि: (deductive method)

(3) व्याकरणानुवाद–विधि: (grammar and translatoin method)

(4) प्रत्यक्षविधि: (direct method)

143. **विद्यार्थिन: भाषाया: अधिग्रहणं कुर्वन्ति ____**

(1) साहजिकविनिमयात्मकवातावरणे भाषाया: व्यवहारं कृत्वा ।

(2) भाषाया: संरचनाया: विश्लेषणं कृत्वा ।

(3) तस्या: भाषायाः साहित्यस्य अध्ययनं कृत्वा ।

(4) तस्या: भाषाया: प्रयोक्तॄणां संस्कृतिविषये ज्ञात्वा ।

144. सूक्ष्ममोटरकौशलस्य (fine motor skill) विकासस्य किम् उत्कृष्टम् उदाहारणम् अस्ति ?

(1) आरोहणम् (climbing)

(2) कूर्दनम् (hopping)

(3) लेखनम् (writing)

(4) पठनम्

145. शिक्षकेण पृष्टेषु अधोलिखितप्रश्नेषु कः प्रश्नः कक्षायाः बहुभाषिकवादस्य प्रोत्साहनं कुर्यात् ?

(1) वायुफुल्लितं (balloons) कियदूर्ध्वं डयितुं शक्नुवन्ति ।

(2) स्वभाषया शाकानां नामानि लिखत ।

(3) किं भवतः पालितपशुः अस्ति ?

(4) किं भवान् अक्षराणि लिखितवान् ?

146. निम्नतरकक्षासु अन्त्यानुप्रासिकवितानामुपयोगः क्रियेत । यतः _____

(1) ताभिः विद्यार्थिनः लक्ष्यभाषां भाषितुम् अवसरं प्राप्नुवन्ति ।

(2) ताभिः विद्यार्थिनः अनुशासिताः तिष्ठन्ति ।

(3) ताभिः लक्ष्यभाषायाः व्याकरणस्य अधिगमे सहायता भवति ।

(4) ताभिः विद्यार्थिनः कठिनशब्दानां वर्णनं कर्तुं ततश्च वाक्यानि रचयितुं समर्थाः भवन्ति ।

147. एका शिक्षिका कक्षायां श्रवणसम्बन्धिगतिविधिं कारयितुं निश्चयं कृतवती । सा चर्चारूपाणां गतिविधीनाम् योजनां करोति । कांश्चन गूढप्रश्नान् पृष्ट्वा छात्रान् श्रोतुं नियोजयति । तेषां रुचिं चर्चां च वर्धयति । एताः प्रस्तुतयः सन्ति _____

(1) श्रवणपूर्वगतिविधयः (Pre-listening activities)

(2) श्रवणसमयकगतिविधयः (While-listening activities)

(3) श्रवणपरगतिविधयः (Post-listening activities)

(4) श्रवणानन्तरगतिविधयः (Follow-up of listening activities)

148. भाषाकक्षायां चित्राणां / विज्ञापनानां प्रयोगविषये अधोलिखितेषु का उक्तिः न समीचीना ?

(1) एतेन चित्राणाम् अवलोकनार्थं बालेभ्यः अवसरः लभ्यते ।

(2) एतेन बालेभ्यः स्वकीयाम् अभिव्यक्तिं कर्तुं चित्राणाम् आधारेण लेखितुं च अवसरः लभ्यते ।

(3) एतेन बालैः काल्पनिकजगति तथा च कक्षायां तेषां सर्जनस्य कृत स्थानं प्राप्यते ।

(4) तेभ्यः श्रवणकौशलस्य विकासार्थम् अवसरः एतेन लभ्यते ।

149. उद्गामिसाक्षरतास्तरे (emergent literacy stage) _____ अपि लेखनवर्गे स्वीक्रियते ।

(1) अक्षराणां निर्माणम्

(2) शब्दानां लेखनम्

(3) वाक्यानां निर्माणम्

(4) चित्राङ्कनम्

150. विद्यार्थिनः भाषायाः व्यवहारस्य आकलनार्थं निम्नलिखितेषु किं सर्वाधिकं महत्त्वपूर्णम् ?

(1) चिह्नाङ्कनसूची (check list)

(2) मूल्यनिर्धारकश्रेणी (rating scale)

(3) पत्राधानम् (portfolio)

(4) वार्तालापः (interaction)

अवधानपूर्वकम् एते निर्देशा : मनसि धारणीया :

1. विभिन्नप्रश्नानाम् उत्तरं कथं प्रदेयमिति प्रश्नपत्रे व्याख्यातम् अस्ति । प्रश्नानाम् उत्तरलेखनात् पूर्वं तत् अवश्यं पठनीयम् ।
2. प्रत्येकं प्रश्नार्थं चत्वारि वैकल्पिकोत्तराणि निर्दिष्टानि, तेषु समुचितोत्तरप्रदानार्थं OMR उत्तरपुस्तिकाया: पृष्ठे-2 केवलम् एकमेव वृत्तं पूर्णरूपेण नील (**Blue/Black**)-बाल-पाइन्ट-लेखन्या प्रपूरणीयम् । एकवारम् उत्तरांकनादनन्तरं न तत्परिवर्तयितुं शक्यते ।
3. परीक्षार्थिभि: उत्तरपत्रं नैव तिर्यक्करणीयम्, न च कथंकारमपि तद् अन्यथाप्रकारेण अङ्कनीयम् । परीक्षार्थी स्वीयानुक्रमाङ्कं उत्तरपत्रे निर्धारितस्थानातिरिक्तम् अन्यत्र कुत्रापि न लिखेत् ।
4. परीक्षापुस्तिकाया: उत्तरपत्रकस्य च प्रयोग: सावधानं करणीय: । कस्यामपि परिस्थितौ (केवलं तां परिस्थितिं विहाय यदा परीक्षापुस्तिकाया: उत्तरपत्रस्य च सङ्केतके सङ्ख्यायां वा भिन्नता दृश्यते) द्वितीय-परीक्षापुस्तिका नोपलभ्या एव ।
5. परीक्षापुस्तिकायाम् उत्तरपत्रे च प्रदत्त-सङ्केतक-सङ्ख्या परीक्षार्थिभि: उपस्थितिपत्रके सम्यक्रीत्या अवश्यमेव लेखनीया ।
6. ओ.एम.आर. (OMR) उत्तरपत्रिकायां कूटस्थ (Coded) सूचनानां पठनं यन्त्रद्वारा भविष्यति । अत: कापि सूचना असम्पूर्णा न स्यात् । तथैव प्रवेशपत्रस्यसूचनात: भिन्ना सूचना न प्रदेया ।
7. प्रवेशपत्रं विहाय अन्य-मुद्रित-लिखित-पाठ्यसामग्री कर्गदचिटिकां 'पेजरम्' इति चलदूरभाषां, विद्युत्-उपकरणानि अथवा कामपि अन्यसामग्रीं परीक्षाभवनं कक्षं वा नेतुम् अनुमति: न अस्ति ।
8. परीक्षा गृहे/प्रकोष्ठे मोबाइलयन्त्रं वेतारसूचनायन्त्रं (स्वीच अफ कृत्वा अपि) अन्यानि च प्रतिबन्धितवस्तूनि नैव आनेतव्यानि । एतस्य नियमस्य उल्लङ्घनम् अनुचितमार्गावलम्बनम् इति विधास्यते यस्य कृते दण्डस्य विधानम् अस्ति । परीक्षात: निष्कासनम् अपि भवितुम् अर्हति ।
9. निरीक्षणसमये परीक्षार्थिभि: प्रवेशपत्रं निरीक्षकाय अवश्यं दर्शनीयम् ।
10. केन्द्र-अधीक्षकस्य निरीक्षकस्य वा अनुमतिं विना परीक्षार्थिभि : स्थानं न परित्यक्तव्यम् ।
11. कार्यरतनिरीक्षकाय उत्तरपत्रं दत्त्वा उपस्थितिपत्रके च हस्ताक्षरं पुन: कृत्वा एव परीक्षार्थिभि: परीक्षाभवनं कक्षं वा परित्यक्तव्यम् न अन्यथा । यदि केनापि परीक्षार्थिना उपस्थितिपत्रिकायां पुन: हस्ताक्षरं न क्रियते तर्हि 'परीक्षार्थिना उत्तरपत्रकं न दत्तम्' इति अभिप्राय: । इदम् अनुचितसाधनानां प्रयोगस्य रूपम् इति मन्तव्यम् ।
12. वैद्युत-हस्तचालित-परिकलकस्य उपयोग: सर्वथा वर्जित: ।
13. परीक्षाभवने कक्षे वा अनुकूलाचरणाय परीक्षार्थिन: सङ्घटनस्य सर्वै: नियमै: विनियमै: वा नियमिता: । अनुचितसाधनानाम् उपयोगेन सम्बद्धा: निर्णया: सङ्घटनस्य नियम-विनियम-अनुवर्तनीया: एव ।
14. कस्यामपि परिस्थितौ परीक्षापुस्तिकाया: उत्तरपत्रकस्य वा कोऽपि भाग: पृथक् न करणीय: ।
15. **परीक्षासम्पन्नानन्तरं परीक्षार्थिन: परीक्षाभवन-परित्यजनात् पूर्वं उत्तरपत्रं कक्षनिरीक्षकाय अवश्यमेव प्रदास्यन्ति । परीक्षार्थिन: इमाम् प्रश्नपुस्तिकां नेतुम् अनुमता: ।**

निम्नलिखित निर्देशों को ध्यान से पढ़ें :

1. जिस प्रकार से विभिन्न प्रश्नों के उत्तर दिए जाने हैं उसका वर्णन परीक्षा पुस्तिका में किया गया है, जिसे आप प्रश्नों का उत्तर देने से पहले ध्यान से पढ़ लें ।
2. प्रत्येक प्रश्न के लिए दिए गए चार विकल्पों में से सही उत्तर के लिए OMR उत्तर पत्र के **पृष्ठ-2** पर केवल एक वृत्त को ही पूरी तरह **काले/नीले बॉल पॉइन्ट पेन** से भरें । एक बार उत्तर अंकित करने के बाद उसे बदला नहीं जा सकता है ।
3. परीक्षार्थी सुनिश्चित करें कि इस उत्तर पत्र को मोड़ा न जाए एवं उस पर कोई अन्य निशान न लगाएँ । परीक्षार्थी अपना अनुक्रमांक उत्तर-पत्र में निर्धारित स्थान के अतिरिक्त अन्यत्र न लिखें ।
4. परीक्षा पुस्तिका एवं उत्तर पत्र का ध्यानपूर्वक प्रयोग करें, क्योंकि किसी भी परिस्थिति में (केवल परीक्षा पुस्तिका एवं उत्तर पत्र के संकेत या संख्या में भिन्नता की स्थिति को छोड़कर) दूसरी परीक्षा पुस्तिका उपलब्ध नहीं करायी जाएगी ।
5. परीक्षा पुस्तिका / उत्तर पत्र में दिए गए परीक्षा पुस्तिका संकेत व संख्या को परीक्षार्थी सही तरीके से हाज़िरी-पत्र में लिखें ।
6. OMR उत्तर पत्र में कोडित जानकारी को एक मशीन पढ़ेगी । इसलिए कोई भी सूचना अधूरी न छोड़ें और यह प्रवेश-पत्र में दी गई सूचना से भिन्न नहीं होनी चाहिए ।
7. परीक्षार्थी द्वारा परीक्षा हॉल/कक्ष में प्रवेश-पत्र के सिवाय किसी प्रकार की पाठ्य-सामग्री, मुद्रित या हस्तलिखित, कागज़ की पर्चियाँ, पेजर, मोबाइल फोन, इलेक्ट्रॉनिक उपकरण या किसी अन्य प्रकार की सामग्री को ले जाने या उपयोग करने की अनुमति नहीं है ।
8. मोबाइल फोन, बेतार संचार युक्तियाँ (स्वीच ऑफ अवस्था में भी) और अन्य प्रतिबंधित वस्तुएँ परीक्षा हॉल/कक्ष में नहीं लाई जानी चाहिए । इस सूचना का पालन न होने पर इसे परीक्षा में अनुचित साधनों का प्रयोग माना जाएगा और उनके विरुद्ध कार्यवाही की जाएगी, परीक्षा रद्द करने सहित ।
9. पूछे जाने पर प्रत्येक परीक्षार्थी, निरीक्षक को अपना प्रवेश-पत्र दिखाएँ ।
10. केन्द्र अधीक्षक या निरीक्षक की विशेष अनुमति के बिना कोई परीक्षार्थी अपना स्थान न छोड़ें ।
11. कार्यरत निरीक्षक को अपना उत्तर पत्र दिए बिना एवं हाज़िरी-पत्र पर दुबारा हस्ताक्षर किए बिना परीक्षार्थी परीक्षा हॉल/कक्ष नहीं छोड़ेंगे । यदि किसी परीक्षार्थी ने दूसरी बार हाज़िरी-पत्र पर हस्ताक्षर नहीं किए, तो यह माना जाएगा कि उसने उत्तर पत्र नहीं लौटाया है और यह अनुचित साधन का मामला माना जाएगा । **परीक्षार्थी अपने बाएँ हाथ के अंगूठे का निशान हाज़िरी-पत्र में दिए गए स्थान पर अवश्य लगाएँ ।**
12. इलेक्ट्रॉनिक / हस्तचालित परिकलक का उपयोग वर्जित है ।
13. परीक्षा हॉल/कक्ष में आचरण के लिए परीक्षार्थी बोर्ड के सभी नियमों एवं विनियमों द्वारा नियमित हैं । अनुचित साधनों के सभी मामलों का फैसला बोर्ड के नियमों एवं विनियमों के अनुसार होगा ।
14. किसी हालत में परीक्षा पुस्तिका और उत्तर पत्र का कोई भाग अलग न करें ।
15. **परीक्षा सम्पन्न होने पर, परीक्षार्थी हॉल / कक्ष छोड़ने से पूर्व उत्तर पत्र कक्ष-निरीक्षक को अवश्य सौंप दें । परीक्षार्थी अपने साथ इस परीक्षा पुस्तिका को ले जा सकते हैं ।**

READ THE FOLLOWING INSTRUCTIONS CAREFULLY:

1. The manner in which the different questions are to be answered has been explained in the Test Booklet which you should read carefully before actually answering the questions.
2. Out of the four alternatives for each question, only one circle for the correct answer is to be darkened completely with **Black/Blue Ball Point Pen** on **Side-2** of the OMR Answer Sheet. The answer once marked is not liable to be changed.
3. The candidates should ensure that the Answer Sheet is not folded. Do not make any stray marks on the Answer Sheet. Do not write your Roll No. anywhere else except in the specified space in the Answer Sheet.
4. Handle the Test Booklet and Answer Sheet with care, as under no circumstances (except for discrepancy in Test Booklet Code or Number and Answer Sheet Code or Number), another set will be provided.
5. The candidates will write the correct Test Booklet Code and Number as given in the Test Booklet / Answer Sheet in the Attendance Sheet.
6. A machine will read the coded information in the OMR Answer Sheet. Hence, no information should be left incomplete and it should not be different from the information given in the Admit Card.
7. Candidates are not allowed to carry any textual material, printed or written, bits of papers, pager, mobile phone, electronic device or any other material except the Admit Card inside the examination hall/room.
8. Mobile phones, wireless communication devices (even in switched off mode) and the other banned items should not be brought in the examination halls/rooms. Failing to comply with this instruction, it will be considered as using unfair means in the examination and action will be taken against them including cancellation of examination.
9. Each candidate must show on demand his / her Admit Card to the Invigilator.
10. No candidate, without special permission of the Centre Superintendent or Invigilator, should leave his / her seat.
11. The candidates should not leave the Examination Hall/Room without handing over their Answer Sheet to the Invigilator on duty and sign the Attendance Sheet twice. Cases where a candidate has not signed the Attendance Sheet second time will be deemed not to have handed over the Answer Sheet and dealt with as an unfair means case. **The candidates are also required to put their left hand THUMB impression in the space provided in the Attendance Sheet.**
12. Use of Electronic / Manual Calculator is prohibited.
13. The candidates are governed by all Rules and Regulations of the Board with regard to their conduct in the Examination Hall/Room. All cases of unfair means will be dealt with as per Rules and Regulations of the Board.
14. No part of the Test Booklet and Answer Sheet shall be detached under any circumstances.
15. **On completion of the test, the candidate must hand over the Answer Sheet to the Invigilator in the Hall / Room.** ***The candidates are allowed to take away this Test Booklet with them.***